

راهنمای کاربردی نگهداری خزندگان

راهنمای نگهداری وارانوس ساوانا

ساوانا مانیتور: خزنده‌ای باهوش و کنجکاو که بزرگ‌ترین خطر زندگی‌اش در خانه، فضای کم، گرمای ناکافی و چاقی است.

Photo: Σ64, CC BY 4.0, Wikimedia Commons

۱. کارت اطلاعات سریع

نام فارسی و علمی	وارانوس ساوانا، ساوانا مانیتور — *Varanus exanthematicus*
زیستگاه طبیعی	ساوانا و علفزارهای آفریقای زیرصحرا؛ زندگی در نقب و فصل‌های خشک و بارانی مشخص
طول عمر	معمولاً ۱۰ تا ۱۵ سال؛ با مراقبت عالی گاهی نزدیک ۲۰ سال
اندازه‌ی بالغ	معمولاً ۸۰ تا ۱۲۰ سانتی‌متر با دم؛ نرها بزرگ‌تر و تنومندتر
سطح دشواری	پیشرفته؛ از نظر رفتار آرام‌تر از بسیاری مانیتورها، اما پرهزینه و پرزحمت
رژیم	گوشت‌خوار با پایه‌ی بی‌مهرگان؛ طعمه‌ی کامل مهره‌دار فقط به‌عنوان مکمل
دما	سطح آفتاب‌گیری ۴۵ تا ۵۵ درجه؛ هوای سمت گرم ۳۲ تا ۳۸؛ سمت خنک ۲۴ تا ۲۹؛ شب ۲۲ تا ۲۶ درجه
رطوبت	هوای محفظه ۴۰ تا ۶۰٪؛ داخل نقب و لایه‌های پایینی بستر ۶۰ تا ۸۰٪
نور	UVB قوی (T5 HO) همراه با نور روشن؛ حدود ۱۲ ساعت در روز
اجتماعی یا تنها	تنها؛ نگهداری چند حیوان در یک محفظه می‌تواند به دعوا و زخم‌های جدی منجر شود

۲. مناسب چه کسی است؟ آیا انتخاب درستی است؟

بچه‌ی وارانوس ساوانا کوچک، ارزان و بامزه به نظر می‌رسد؛ همین ظاهر باعث خریدهای عجولانه می‌شود. اما این جانور در مدت کوتاهی به حیوانی قوی با پنجه‌های تیز تبدیل می‌شود که به فضایی در حد یک اتاق کوچک نیاز دارد. پیش از خرید، به نیاز بزرگ‌سالی آن فکر کنید، نه به اندازه‌ی امروزش.

انتخاب خوبی است اگر...

- از پیش جای یک محفظه‌ی حدود ۲٫۵ متری را دارید.
- تجربه‌ی نگهداری خزنده‌های ساده‌تر را دارید.
- هزینه‌ی برق، تأمین طعمه و دامپزشک برایتان قابل تحمل است.
- برای یک تعهد بیش از یک دهه آماده‌اید.

بهتر است صبر کنید اگر...

- این اولین خزنده‌ی شماست یا خانه‌تان را زود به زود عوض می‌کنید.
- کودک خردسال بدون نظارت در خانه دارید.
- دنبال حیوانی برای بغل‌کردن هستید.
- در نزدیکی‌تان دامپزشک آشنا با خزندگان پیدا نمی‌شود.

نکته‌ی قانونی و اخلاقی: سرده‌ی وارانوس در فهرست سایتس (CITES) قرار دارد و خرید باید با منشأ و مدارک روشن باشد. بخش بزرگی از حیوانات بازار جهانی از طبیعت یا مزارع پرورش غرب آفریقا می‌آیند و احتمال انگل، کم‌آبی و استرس در آن‌ها بیشتر است؛ حیوان پرورش‌یافته در اسارت با منشأ مشخص را ترجیح دهید. پیش از خرید، مقررات جاری را از سازمان حفاظت محیط زیست بپرسید. بزمجه و دیگر خزندگان بومی ایران را هرگز از طبیعت نگیرید و حیوانی را که از نگهداری‌اش خسته شده‌اید در طبیعت رها نکنید.

۳. محل نگهداری و تجهیزات

مرحله	حداقل ابعاد (طول × عرض × ارتفاع)	نکته
بچه (تا حدود ۳۰ سانتی‌متر)	۱۲۰ × ۶۰ × ۶۰ سانتی‌متر	موقت؛ رشد سریع است و این اندازه خیلی زود کوچک می‌شود
نوجوان (۳۰ تا ۶۰ سانتی‌متر)	۱۸۰ × ۹۰ × ۹۰ سانتی‌متر	از همین مرحله بستر عمیق و نقب را فراهم کنید
بالغ	۲۴۰ × ۱۲۰ × ۱۲۰ سانتی‌متر	حداقل است؛ ۳۰۰ × ۱۵۰ یا تبدیل بخشی از اتاق بهتر است

بستر: مهم‌ترین و نادیده‌گرفته‌ترین بخش

وارانوس ساوانا جانوری نقب‌زن است؛ نقب هم پناهگاه است، هم جای تنظیم دما و هم منبع رطوبتی که کم‌آبی را کم می‌کند. مخلوط خاک بدون کود و سم با ماسه‌ی شسته‌شده استفاده کنید تا هنگام مرطوب‌شدن و فشرده‌شدن، تونل نگه دارد. بچه‌ها به حدود ۲۰ تا ۳۰ سانتی‌متر و بالغ‌ها به ۴۰ تا ۶۰ سانتی‌متر یا بیشتر نیاز دارند. لایه‌های پایین را مرطوب و سطح را نسبتاً خشک نگه دارید.

وزن را حساب کنید: بستری به عمق ۵۰ سانتی‌متر در کف ۲۴۰ × ۱۲۰، حدود ۱٫۴ متر مکعب خاک است و می‌تواند بیش از یک تن وزن داشته باشد. استحکام کف و محفظه را بسنجید؛ در صورت نیاز، فقط بخشی از محفظه را عمیق‌تر بسازید یا محفظه را در طبقه‌ی همکف بگذارید.

گرما و نور

منطقه	دما (درجه‌ی سانتی‌گراد)	روش سنجش و نکته
سطح آفتاب‌گیری	۴۵ تا ۵۵ (در بعضی منابع تا حدود ۶۰)	با دماسنج لیزری روی سطح؛ با چند لامپ، منطقه‌ای به وسعت تمام بدن گرم شود
هوای سمت گرم	۳۲ تا ۳۸	پروب دیجیتال، نزدیک بستر
هوای سمت خنک	۲۴ تا ۲۹	شیب دما برای تنظیم دمای بدن ضروری است
شب	۲۲ تا ۲۶	بدون نور؛ اگر سردتر شد، گرمای بدون نور با ترموستات

دمای پایین شایع‌ترین علت کم‌تحرکی و بی‌اشتهایی در مانیتورهای خانگی است، چون گوارش و ایمنی این حیوان به گرمای کافی وابسته است. همه‌ی منابع گرما باید با ترموستات کنترل و با محافظ پوشانده شوند؛ خزنده ممکن است متوجه سوختن پوستش نشود. سنگ داغ برقی استفاده نکنید.

UVB: لامپ خطی T5 HO با فاصله‌ی توصیه‌شده‌ی سازنده، در همان سمت آفتاب‌گیری نصب شود. شیشه و پلاستیک UVB را عبور نمی‌دهند. لامپ را طبق توصیه‌ی سازنده، معمولاً هر ۶ تا ۱۲ ماه، عوض کنید؛ لامپی که هنوز روشن است ممکن است دیگر UV کافی ندهد. سنجش با UV-متر بهترین راه است.

سایر تجهیزات

- **ظرف آب بزرگ و کم‌عمق:** آن‌قدر بزرگ که حیوان در آن بنشیند و راحت بیرون بیاید. این حیوان اغلب داخل آب مدفوع می‌کند؛ پس روزانه بررسی و تعویض شود.
- **پناهگاه و نقب آماده:** حداقل یک پناه در سمت گرم و یکی در سمت خنک، به‌ویژه تا وقتی حیوان تونل خودش را نساخته است.
- **سنگ و تنه‌ی درخت محکم:** برای بالا رفتن و ساییده‌شدن طبیعی ناخن‌ها؛ طوری مهار کنید که با کندن بستر فرو نریزد.
- **قفل و سازه‌ی محکم:** این حیوان قوی و کنجکاو است و درهای ساده را باز می‌کند. سیم و لامپ باید دور از دسترس باشند.
- **دید و تهویه:** تهویه‌ی کافی بدون خشک‌کردن بستر. اگر پوزه را به شیشه می‌مالد، نخست فضا، پناهگاه و دید بیرون را بازبینی کنید.

۴. تغذیه

در طبیعت، این گونه بیشتر بی‌مهرگان می‌خورد: سوسک، ملخ، هزارپا، حلزون و مانند آن‌ها. مهره‌داران بخش فرعی رژیم‌اند. در خانه اما، اشتباه رایج تغذیه‌ی مداوم با موش است که همراه با کم‌تحرکی، به‌سرعت به چاقی می‌انجامد.

سن و اندازه	دفعات تقریبی	غذای اصلی
بچه (تا ۳۰ سانتی‌متر)	هر روز	سوسک پرورشی، جیرجیرک، ملخ و کرم‌های متنوع با اندازه‌ی مناسب، آغشته به پودر کلسیم
نوجوان (۳۰ تا ۶۰ سانتی‌متر)	۳ تا ۴ بار در هفته	حشرات درشت به‌عنوان پایه؛ گاهی نوزاد موش یا جوجه‌ی کوچک
بالغ	۱ تا ۳ وعده در هفته، بر اساس وضعیت بدن	حشرات درشت و حلزون پرورشی؛ طعمه‌ی کامل مهره‌دار یا مقدار محدود تخم‌مرغ فقط گاهی

بدهید

- حشرات پرورشی تغذیه‌شده با خوراک مغذی
- طعمه‌ی کامل منجمد و کاملاً یخ‌زدایی‌شده
- تنوع در نوع طعمه
- کلسیم و ویتامین طبق برنامه‌ای که با دامپزشک تنظیم می‌کنید

ندهید

- تکه‌گوشت و گوشت چرخ‌کرده به‌عنوان غذای اصلی؛ کلسیم آن کم است
- غذای سگ و گربه به‌طور معمول
- حشرات جمع‌شده از طبیعت؛ خطر سم و انگل دارند
- طعمه‌ی زنده‌ی درشت؛ می‌تواند حیوان را گاز بگیرد
- کرم و موش پرچرب به‌عنوان پایه‌ی رژیم

قانون طلایی وزن: هر ماه با ترازو وزن کنید و نتیجه را بنویسید. پهلوها و پایه‌ی دم باید پر، اما نه برآمده باشند. شکمی که روی زمین کشیده می‌شود یا چربی ورم‌مانند گردن و دم هشدار است. روی بشقاب یا سنگ تخت غذا بدهید تا خاک زیادی بلعیده نشود و با پنس غذا بدهید، نه با دست.

۵. برنامه‌ی مراقبت

روزانه

- ☐ کنترل دمای سطح آفتاب‌گیری و سمت خنک و عملکرد لامپ‌ها
- ☐ تعویض آب و برداشتن مدفوع و باقی‌مانده‌ی غذا
- ☐ مشاهده‌ی رفتار، راه‌رفتن، تنفس و چشم‌ها (نه لزوماً بیرون‌آوردن حیوان)

هفتگی

- ☐ مرطوب‌کردن لایه‌های عمیق بستر و بررسی رطوبت نقب
- ☐ شست‌وشو و ضدعفونی ظرف آب و ظرف غذا
- ☐ نگاه به پوست، انگشت‌ها و دور مقعد؛ ثبت غذای مصرفی
- ☐ زمان تعامل یا تمرین با غذا، کوتاه و آرام

ماهانه و سالانه

- ☐ وزن‌کشی ماهانه و تنظیم مقدار غذا
- ☐ بررسی قفل‌ها، اتصالات برق، ترموستات و دماسنج
- ☐ تعویض لکه‌ای بستر کثیف؛ تعویض بخشی از بستر در صورت بو یا کپک
- ☐ تعویض لامپ UVB طبق برنامه‌ی سازنده
- ☐ معاینه‌ی سالانه و آزمایش مدفوع نزد دامپزشک اگزوتیک

بهداشت و سالمونلا: خزندگان می‌توانند بدون علامت ناقل سالمونلا باشند. پس از هر تماس با حیوان، آب، بستر یا طعمه‌ی خام، دست‌ها را با آب و صابون بشویید. ظرف‌ها را در سینک آشپزخانه نشویید. حیوان را از آشپزخانه دور نگه دارید و کودکان زیر ۵ سال، سالمندان، زنان باردار و افراد با ایمنی ضعیف تماس مستقیم نداشته باشند.

۶. رفتار، دست‌آموزی و هندلینگ

وارانوس ساوانا از باهوش‌ترین خزنده‌های خانگی است: محیط را با زبان بررسی می‌کند، کندوکاو می‌کند و روال روزانه را یاد می‌گیرد. حیوانی که از جوانی با صبر و تعامل منظم بزرگ شود، می‌تواند نسبتاً آرام شود؛ اما این یک حیوان اهلی نیست و «رام شدن» بیشتر به معنای «نترسیدن» است.

رفتار	معنای احتمالی
زبان‌زدن مداوم و کاوش	طبیعی؛ حس بویایی و کنجکاوی
کندن زمین و ماندن طولانی در نقب	طبیعی، به‌ویژه اگر وزن و وضعیت بدن خوب باشد
دهان باز هنگام آفتاب‌گرفتن، بدون خس‌خس و ترشح	معمولاً تنظیم دمای بدن
باد کردن گردن، فش‌فش، ضربه‌ی دم	ترس و هشدار؛ فاصله بگیرید
رفت‌وآمد مداوم کنار شیشه و سایش پوزه	کمبود فضا، دید بیرون، دمای نامناسب یا انتظار غذا

عادت‌دادن مرحله‌به‌مرحله

- **هفته‌های اول:** فقط کنار محفظه باشید و حرکت‌های آرام داشته باشید. قرنطینه و سازگاری بر دست‌آموزی مقدم است.
- **سپس:** با پنس بلند غذا بدهید تا حضور شما با چیز خوب همراه شود. آموزش رفتن به سمت یک نشانه‌ی هدف، هم ذهن حیوان را فعال می‌کند و هم معاینه و جابه‌جایی را آسان‌تر.
- **برداشتن:** از پهلو نزدیک شوید، یک دست زیر سینه و دست دیگر زیر لگن. هرگز از دم نگیرید؛ آسیب دم در مانیتور جدی است و این حیوان اتوتومی ندارد.
- **قدرت را جدی بگیرید:** گاز، پنجه و ضربه‌ی دم می‌توانند زخم عمیق ایجاد کنند. حیوان بزرگ را دور از صورت نگه دارید. هر زخم گاز را خوب بشویید و برای بررسی پزشکی مراجعه کنید.

تغییر فصلی: این گونه در طبیعت در فصل خشک کم‌فعال می‌شود و کاهش موقت اشتها در حیوان سالم ممکن است دیده شود. اما سرد کردن عمدی محفظه لازم نیست؛ کاهش اشتها همراه با افت وزن یا بی‌حالی را هم فصلی فرض نکنید.

۷. مشکلات شایع سلامت و نشانه‌های هشدار

مشکل	نشانه‌ها	علت‌های شایع و پیشگیری
چاقی و کبد چرب	شکم آویزان، کم‌تحرکی، بی‌اشتهایی در حیوان چاق	رژیم پر از موش و فضای کم؛ وزن‌کشی و تغذیه با حشرات
بیماری متابولیک استخوان	نرمی فک، پای خمیده، لرزش، ناتوانی در بلند شدن	UVB ضعیف، کمبود کلسیم، دمای پایین
کم‌آبی و مشکل کلیه و نقرس	چشم فرورفته، پوست چروکیده، تورم مفاصل، ضعف	نبود نقب مرطوب و آب تمیز، رژیم پرپروتئین
عفونت تنفسی	خس‌خس، ترشح بینی، دهان باز مداوم	سرما، بستر کثیف، رطوبت نامناسب
التهاب و زخم دهان	ورم لثه، ترشح پنیری، خودداری از غذا	سایش پوزه، آسیب، سیستم ایمنی ضعیف
انگل داخلی و کنه	لاغری، مدفوع غیرعادی، کنه روی پوست و شیارها	به‌ویژه حیوانات وارداتی؛ آزمایش مدفوع و قرنطینه
پوست‌اندازی ناقص	باقی‌ماندن پوست روی انگشت و دم، تنگ شدن انگشت	رطوبت نقب کم؛ پوست را به‌زور نکنید

مشکل	نشانه‌ها	علت‌های شایع و پیشگیری
انسداد گوارشی	نبود مدفوع، شکم متورم، کاهش اشتها	بلع بستر زیاد، گرمای کم، کم‌آبی
سوختگی و ساییدگی پوزه	لکه‌ی قرمز یا سیاه پوست، زخم نوک پوزه	لامپ بدون محافظ، کمبود فضا، استرس
احتباس تخم (ماده‌ها)	بی‌قراری، کندن طولانی، زور زدن، شکم متورم	نبود بستر مناسب تخم‌گذاری؛ می‌تواند بدون نر هم رخ دهد

تشخیص و درمان این مشکلات کار دامپزشک اگزوتیک است. از درمان خانگی و داروی توصیه‌شده در گروه‌ها و فروشگاه‌ها پرهیز کنید؛ خزندگان به دوزهای نادرست حساس‌اند و تأخیر یا خطای درمان می‌تواند مسئله را بدتر کند.

۸. چه زمانی فوراً به دامپزشک اگزوتیک مراجعه کنیم؟

همان روز تماس بگیرید اگر:

- نفس‌کشیدن با دهان باز همراه با خس‌خس یا ترشح است؛ یا حیوان بی‌حال و پاسخ‌نده است.
- لرزش، تشنج، راه‌رفتن غیرطبیعی یا ناتوانی در برگشتن از پشت دیده می‌شود.
- بافتی از مقعد بیرون زده یا ماده با زور زدن و بی‌قراری روبه‌روست.
- سوختگی، گازگرفتگی، زخم عمیق، شکستگی یا افتادن از ارتفاع رخ داده است.
- خون در مدفوع یا دهان دیده می‌شود، یا شکم به‌سرعت متورم شده است.
- بی‌اشتهایی با افت وزن مشاهده می‌شود (در بچه‌ها، حتی چند روز اهمیت دارد).

تا رسیدن به دامپزشک: حیوان را در جعبه‌ی محکم و تهویه‌دار با حوله نگه دارید و در دمای مناسب منتقل کنید؛ به‌زور غذا یا آب ندهید و داروی خودسرانه ندهید. عکس از محفظه، نور و دماسنج، سوابق وزن و نمونه‌ی تازه‌ی مدفوع را همراه ببرید.

۹. چک‌لیست خرید و انتخاب حیوان سالم

- ☐ محفظه‌ی بزرگ‌سالی را پیش از خرید طراحی کنید؛ محفظه‌ی فعلی را آماده کنید و چند روز دما را بسنجید.
- ☐ منشأ حیوان و مدارک آن را بپرسید: پرورش در اسارت، مزرعه‌ی پرورش یا صید از طبیعت؟
- ☐ هوشیاری: چشم روشن، زبان فعال و واکنش به محیط.
- ☐ بدن پر، پایه‌ی دم گوشتی، بدون استخوان برجسته‌ی لگن و بدون شکم آویزان.
- ☐ دهان و بینی بدون ترشح؛ پوزه و فک بدون زخم و ورم.
- ☐ پوست بدون کنه و زخم؛ انگشت‌ها و دم کامل؛ مقعد تمیز.
- ☐ غذا خوردن را ببینید و نوع غذا و برنامه‌ی فعلی را بپرسید.
- ☐ دامپزشک آشنا با خزندگان را پیش از خرید پیدا کنید؛ معاینه و آزمایش مدفوع در هفته‌ی اول.
- ☐ قرنطینه‌ی حداقل ۳۰ تا ۶۰ روز جدا از دیگر خزندگان؛ برای حیوان وارداتی، بازه را با دامپزشک تنظیم کنید.

۱۰. پرسش‌های متداول

آیا وارانوس ساوانا برای مبتدی مناسب است؟

نه به‌عنوان اولین خزنده. در میان مانیتورها نسبتاً آرام‌تر و مدیریت‌پذیرتر است، اما فضا، گرما و هزینه‌ی آن فراتر از خزندگان رایج است.

آیا واقعاً به این همه خاک نیاز دارد؟

بله، یا دست‌کم به نقب‌های عمیق و مرطوب. کندن زمین رفتار اصلی این گونه است و نبود آن با استرس، کم‌آبی و مشکلات پوستی ارتباط دارد. بستر کاغذی یا فرش خزنده فقط برای قرنطینه یا درمان مناسب‌اند.

چرا این‌قدر زود چاق می‌شود؟

چون در اسارت غذای پرکالری و فراوان می‌گیرد و فضایی برای حرکت ندارد. اشتهای این حیوان تقریباً همیشگی است؛ گرسنه به نظر رسیدن او دلیل خوبی برای غذای بیشتر نیست. ملاک، وزن و وضعیت بدن است.

چند هفته است کم غذا می‌خورد؛ خطرناک است؟

نخست دما، نور و رطوبت را بسنجید و وزن کنید. حیوان بالغ چاق ممکن است کم‌اشتها شود، اما افت وزن، بی‌حالی یا نشانه‌ی دیگر یعنی نیاز به معاینه؛ در نوجوان و بچه منتظر نمانید.

می‌توانم دو تا را کنار هم نگه دارم؟

توصیه نمی‌شود. به‌ویژه نرها درگیر می‌شوند، حیوان ضعیف‌تر از غذا و گرما عقب می‌ماند و دعوا زخم‌های جدی به جا می‌گذارد.

با سگ، گربه و بچه کنار می‌آید؟

هم‌نشینی بدون نظارت انجام نشود. گازگرفتگی از هر طرف ممکن است رخ دهد و کودکان باید بهداشت دست را رعایت کنند و فقط با نظارت بزرگ‌سال نزدیک حیوان باشند.

هشدار پایانی: این راهنما برای آموزش نگهدارندگان تهیه شده و جایگزین معاینه و تشخیص دامپزشک نیست. اعداد این راهنما محدوده‌های عمومی هستند و بسته به منبع و شرایط حیوان ممکن است متفاوت باشند. برای هر نشانه‌ی بیماری به دامپزشک اگزوتیک آشنا با خزندگان مراجعه کنید.